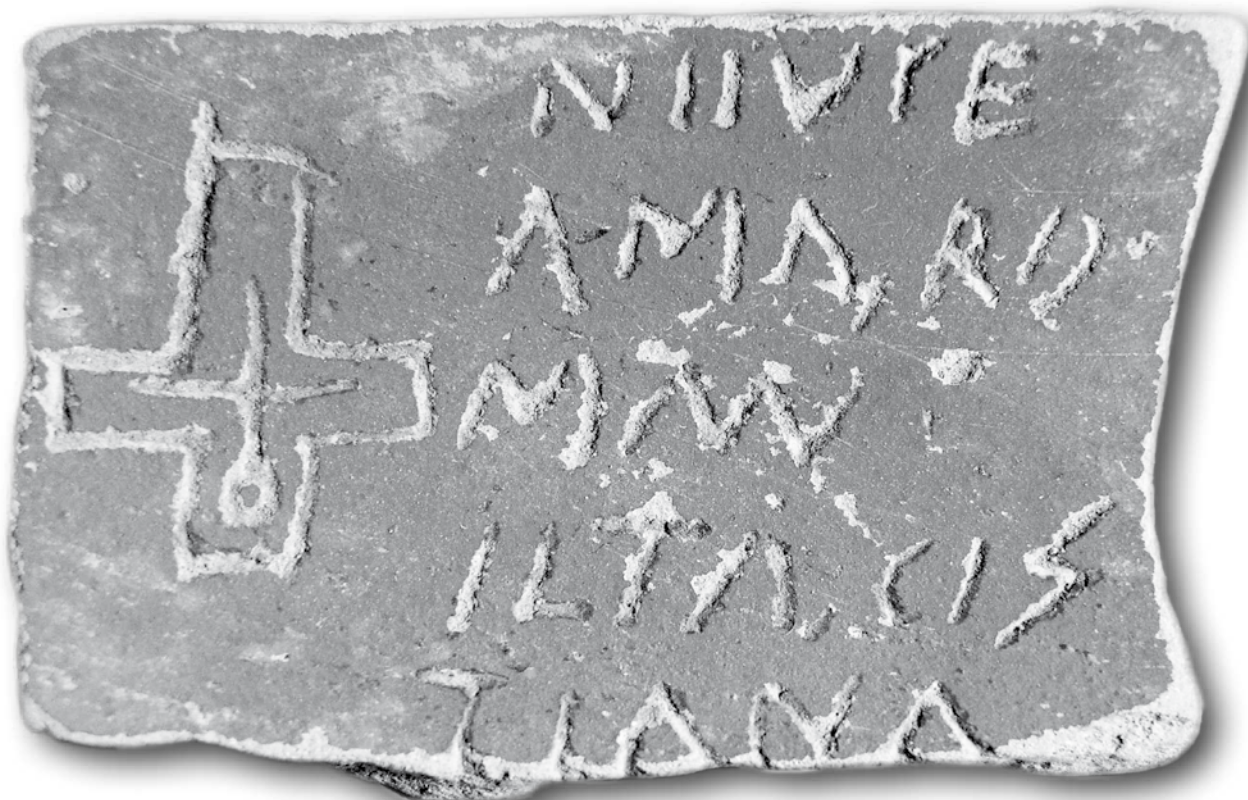

IZADIA ZAINDU

EUSKAL TOKI-IZENAK

MUNDUAN ETA

EUSKAL EDESTIA VI.

8. Europa, Asia eta Afrika, zelango antolamenduan eta izkuntzarekin geratu ziran egokituta edesti aurrean sartu orduko.

Ikusi dogu, zelan aize ta lurraren giroak epeltzen joan ziranetik, janari billa aurrerakuntza aundiak emon eutsuezala, zitu, bii, ale edo Fruituak ugari artzen asi ziralako.

Orregaz batera, euren denborak be nasaitzen asi jakiezan, giza legean aurreratzeko eta bear ebezan arri landuak trebetasunean egokitzeko.

Dana dala, leiñuak auzotasunezko lurraldeetan antolatuta geratu ziran, bakoitzaren batzarrarekin ta

izkuntzan Atlant Itsasotik Urruneko Asiaraiño, Europaren Iparraldetik Afrikaraiño, eta orduan lurra lar zabalak izan ziralako, leen Euskerazko errotik sortutako mintzadar antzeko ezberdintasun baten azkortu ziran.

Au da aurkitu dodazan zeaztasunetatik, ulertzen dodan orduko Europa, Asia ta Afrikaren auzotasunaren NORTASUNEZKO egokitasuna.

Eta gure edesti aurretik NORKERIETAN asi ta, menperatzaileak Asiatik xirriborrotzen asi zirana, gaur Bizkaiaren ur kolko inguruan ondo murriztuta geratzen dan gure EUSKALERRI maite au izan ezik.

Espainolak ta Frantzezak ezin bestean ezerez-tuteko alegiñean dabizena, Paleolitiko gizarteak oraiñarte JAINKOAREN BEREZTASUN

LEGEAN lortutako ASKATASUNEZKO DEMOKRAZIAK ezereztu gure dabelako, Mundu onen gizarteetan BEREZITASUNEZKO BAITAREN LEGERIK GABE, EUREN NORKERIAREN GAIEZKO ELBURUAK, ERREZTASUN GEIAGOREKIN GARAIPENDU EGIEZAN.

Bai ?.

Bigarren eta Euskalerriko irugarren zatietan ikusiko dogu, ori ez dala izan ditekenea.

2n. ZATIA.

1. Asia, Afrika eta Europako jendekuntzak.
2. Gure edesti aurretik, Asia, Ejipto, Greziaren edesti laburra eta edesti onen ondorioz,

Ario edo ta Indoeuropeotarrak egin bear izan eben erri aldaketaren edesti laburra.

2.1. Asiaren edesti laburra.

2.2. Ejiptoren edesti laburra.

2.3. Greziaren edesti laburra.

2.4. Nortzuk ziran Ario edo ta Indoeuropeotarrak.

2.5. Zergaitik euren erri aldak ?.

3. Zer edo nortzuk izan ziran Etruskoak.

4. Zer edo nortzuk izan ziran Arabe ta Mauritarra?.

5. Lenengo eta Bigarren zati onen ondorioa.

5.1. Giza leiñuen egokitasuna eta oiñarrizko leen toki izenak.

5.2. Izkuntza ta toki izenak.

5.3. Jendekuntzazko garaiak.

5.4. Asia, Ejipto, Grezia, Ario ta Indoeuropeotarren alderraitasunak eta Etruskoen agerkeraren edesti laburra.

5.5. Billaketazko azterkuntzan ibili diranai, gora-garrizko izen ona.

1. Asia, Afrika, eta Europako gizartearen leen jendekuntzak.

Leinuen auzotasunarena ardurazko antolamenduan ta leen euskerazko izkuntzan egokituta egoteaz gain, egu giroaren gozotasunagaitik, goian esan dogun lez, Europa baiño irumilla urtearen aurrerakuntza artu eben, bai ta nortasunezko bidetik alde eginda K.a. 4.000-3.000 urte inguruan norkerietan be asi zirala.

2. Gure edesti aurretik, Asia, Ejipto, Ario eta edo Indoeuropearen edesti laburra.

Mundu onen leen jendekuntzak⁽¹⁾ egugiro onak lagunduta, Ekialde Urbil eta Ekialde Erdi inguruan sortzen dira. Indo ibai eta Nilo ibaiaren bitartean, eta apur bat estutu ezkeru Tigris eta Eufrates ibaiaren bitartean. Sumeriako erria, orain K.a.4.000-2.500 urte bitartean. Oso aurreratuta egon bear ziran Sumerio oneik, arkeoloji lanaren bitartez aurkitutako onda-rrak, ziri antzeko⁽²⁾ irudiaren⁽³⁾ idazkerea asmatu ebelako.

Burnigintzan, urre lan edo eta zillar lanean, obekuntzazko edertasun aundia erakusten dabe eta euren ortuak antzez edo egindako tresneriekin⁽⁴⁾ ureztatu egiten ebezan, gero Babilonioak aukeratu ebena eta Sargon erregeak menperatuta ezereztuten joan ziran erri lez, ortik aurrera Babilonia sendotzen joanda azturazko jakintzan.

2.1. Asiaren edesti laburra.

Edestiko une onetan azten dira Norkeriaren bide maltzurak. Sumertarrak euren auzotasunezko lurraldeetan bakez kokatuta, aztura edo egitezko⁽⁵⁾ jakintzan jendekuntz aundia artuta, baten baten aunditasunezko irudimenari egoak ipini eutsoezan. Ala eurak izan ziran lenengotik maltzurrezko eritzi orreik bideratu ebezanak ?.

Dana dala, Semdarren erri zarretik, K.a. 4.000 urte inguru Mesopotamiaren Ego aldean sortutakoa, K.a 2.600-2.300 urte inguruetan Sargon agertu zan Akkad'eko⁽⁶⁾ kaizertzaren sortzaillea izangurean eta bereala asi zan Sumeriotarren aurka, menperatzeko alegiñean.

I Sargonek, K.a. 2.025-2.010 urte artean, Asiriatik asi eta lurralde aundi baten sargonidaren kaizertza sendotu eban.

Gero, K.a. 722-705 urte bitartean II Sargonek, sargonidaren errege leiñua ezarri edo irasita, Samaria, Israel, Ejipto, Armenia, Kaldea eta Babiloniako errialdeak menperatzeko alegiñetan ibilita, K.a. 710ean Babiloniako errege egin zan, beren jauretxe edo gaztelua, Niniberen⁽⁷⁾ Iparraldeko mendietan eraikita.

II Sargonon ostean, K.a. 705-681eko urte bitartean bere seme Senakerib izan zan errege edo kaizerra, eta 689an Babilonia ezereztu edo ondatu ondoren, Ejiptoren mugatara elduta, jauretxeak edo gaztelu batzuk eraiki ta Akkabeko urian Nesrok jainkoaren izenean egon zan eraikitako eleiza edo jauretxean, beren semeak il eben.

(1) Jendekuntzak=civilizaciones.(2) Ziri antzeko = cuneiforme, en forma de cuña. (3) Irudian= ideogràfica. (4) Egindako tresneriekin = artificialmente. (5) Egitezko = mètodo empírico.(6) Akkad'eko= Acadio (7) Ninibe'ren=Khorsabad.

Urrengo errege, I Kanbises K.a. 600-559 urte bitartean errege izan zan.

Gero bere seme Ziro aundiak K.a. 559-529 urte bitartean, gaur Irak dan Media erria⁽¹⁾ 553-550 (549) urteetan menperatu eban.

547-546 urte bitartean Kresori irabazi eutson, eta Lidia mendetuta, 540-539an Babilonia ta Juduak askatu ebazan, eta oneri Palestinara joaten itxi ondoren, Kaspio Itsasoren zelaietan Mesajetaren leiñuen aurka dagoela il eban.

K.a. 529-522 urte artean bere seme II Kanbisesek igon eban erregetzara, eta 525ean Ejipto mendetu ta euren XXVIIIko errege leiñua ezarri ostean, bere kaizertza Nubiaraiño zabalduta, Nilo ibaiaren ibarraz bat egin eban.

Baiña Ammon eta Etiopian porrot egin eban eta Ejiptora urten orduko, bere anai Smerdis il eban, bera gudan ibilita, erregetza kenduko eutsolakoan bildurragaitik, ta bitartean, Gautama apaiza beren anai Smerdis izenean, erregetza lapurtu eutson.

II In Kanbises, K.a. 522an Persiara lapurketak zuzentzeko itzultzen egoala, il zan.

I Dario aundia 558-486 urte bitartean bizi zanak, 522an erregetzara igon ebanetik Indiaraiño elduta, kaizertzaren zabalkundezko asmo aundiak euki ebazan eta Europa menperatzeko be alegintzen asi zan.

Europan sartzeko, Greziaren demokrazia ezereztu egin bear lenengo, ta or agertu ziran aurka, oiturazko sinismenetan eta eritzizko ulermenean, guztiz ezberdiñak ziran jendekuntz orre in darrak.

Persak: morroitasunean batzangotzeko Menperatzaille gogokoak oso osoan zirenak, eta Griegoak: Azturazko giza bidean ekanduzko mailla aundira elduta, Askatasunezko Demokrazi aundi baten sinismenduta egon ziranak.

K.a. 499-494ko urte bitartean Dario persiatarrak Joniko erri batzuk bakeztuta, 490ean Maratonen, Greziari emon eutson leenengo eraso aldia, ta Milziadesen aginduan Greziaren gudalozteak oarturik, 9.000 Espartar gudariakaz babeserako prest egonda, Dariok eroan ebazan 20.000 gudariai irabazi eutsen.

Bere seme I Jerjesek⁽²⁾ Ejiptoko iraultza bakeztuta, 480an, Greziari emon eutson Termo-pilaseko bigarren eraso aldian garaille agertu arren, 480an bertan Temistoklesek Salamina-ko itsasoan emoneko astiñaldi ederra artuta, I Jerjesek gudalozteak bere lengusu Mardonio-ren agindutara itxi ondoren, Ekialde Txikerreko Susa errira, euren kaizar jauregira alde egin eban.

K.a. 479an Mardonio Plateako⁽³⁾ borrokan, Pausaniasek Espartarren Alkartasunezko gudaloztea bideratzen eban aurka be, galtzaille urten eban, eta Mikalan egun berean, itsas ontzidi edo guda on-

(1) Media Erria=Medos. (2) 519-465. (3) Grezia'ren antziñako uri-bat izan zana eta Tebas'eko Ego-Mendebalean kokatuta egoana.

tzidien itsas borrokan Persak ondamentuta geratu ziran.

Eta emen bitxi bat: Mardonio Jerjesen lengusua zan, eta galtzaille lez, Greziak eukiko eban urrengo satrapa edo jaurlaria il da, Griegoak bere oialpe edo oial txabolara joan ziran, eta an egon ziran diru ta urrezko altxor aundiak ikusita, euren arritasunezko itaunean: Gizon onek baiña, zertarako gura dau ainbesteko premiatasunagaz gure erriak menperatzea, ainbesteko aberastasuna eukin da ? esan eban.

I Jerjes il eban, eta bere seme II Jerjes asi zan Greziaren aurkako erasoan, baiña au be alperrik, euren artean trebetasunezko nor geiagoan asita, 424an, beren agintaritza artu ondoren aste gitxi baiño ez, il ebelako.

Greziaren Demokraziari ezker, faziztak Europa menperatzeko euki ebezan asmakuntzak, or geratu jakiezan lenengo aldiz, eta batera, Eki aldetik morroitasunezko itxuran agertu zitekezan alegin guztiak.

2.2. Ejiptoren edesti laburra.

Kamitak, Nilo ibai inguruan Suezeko lur besotik⁽¹⁾ sartuta, an egon ziran baltzak basamorturaino alboratu ebazan, ta K.a. 4.500-4.000 urte inguru, jaurkintza legez erregetzazko giza bide sendo baten antolamenduta, K.a. 3.300-3.200 urteetan Menesek erregetzara igon ebanean Ejiptoren goiko ta bealdeko lurak alkartu ondoren, faraoien jendekuntzari bideak zabaldu eutsozan, auek ogeita amar errege leiñutan iraun egien.

Ejipto, Asiaren antzera, jendekuntzazko jakintzan azkera aundikoa izan zan.

Ikusi dogu, zelan Asiatik agertuta Kamitak sartu zirala bertakoak basamortura baztertuta, eta K.a. 4.241 urtean Menes erregetzara igon orduko, lortuta euki eban 365 eguneko Eguzkiaren egutegia eta irudizko idazkera.

IVn eta Vn Faraon leiñuekin trebetasunean goraldtu egin ziran ezin obe, eta ainbat txuntxurrezko⁽²⁾ etxegintz aundiak egin ebezan.

VI In Faraorien leiñutik onantza, erregeen jabetasunak berakada aundia emon ondoren, feudotza asi zan goratzen eta kaizertzaren batasuna ezereztu eban.

Erakleopoliseko printzeak agintaritzaren jabetasuna eskuratuta IX eta Xn leiñuari emon eutsen iraunkortasuna, baiña Tebaseko printze edo buruzagiak alkartuta Erakleopolisekoak bota ebezan ta K.a. 2.160-1.570 urte bitartean, Erdiko kaizertzari emon eutsen indarra XI n leiñuetatik XVII garrene-raino.

XII n leiñuak, ostera berrezkuratu eban orokorre-zko agintaritza, eta Nubiaren bealdeko lurak erritu ebezan.

XIII n leiñu agintaritzan, Asiatik agertuta Iksoen sarraldia⁽³⁾ euki eban, eta oneik Niloren ibai artean⁽⁴⁾ ezarri ta Uri nagusia Abarisen kokatuta, Kamitak euren faraoi erregetzagaz aurrera egin ba eban be, XV eta XVI garrengo leiñuak Ikso'enak izan ziran.

Atutxa'tar Paul

Zornotza'n 2.013an Urtarrillaren 15ean

(1) Lur besotik = istmo. (2) Txuntxurrezko=piramides. (3) Sarraldia=invasiòn. (4) Niloren ibai artean=delta del Nilo.